

2. ДЦА, м. Львів, ф. 389, оп. 1, спр. 184. Протокол 1 з'їзду представників куреня 7 і 8 пластових округів, який відбувся в Олександрії 20 серпня 1927 р., 10 арк.
3. ДЦА, м. Львів, ф. 389, оп. 1, спр. 185. Матеріали про діяльність 61 пластунського куреня ім. І. Богуна в м. Олександрія (звіти, протоколи зборів, інструктивні матеріали і переписка з Волинськими пластунами з обміну досвідом роботи), 79 арк.
4. Держархів Рівненської обл., ф. 30, оп. 18, спр. 1753. Протоколи обшуку та допитів членів української націоналістичної організації «Пласт» і УВО (українська військова організація) і переписка, 192 арк.
5. Держархів Рівненської обл., ф. 30, оп. 18, спр. 1754. Доноси поліції про політичні гуртки, організовані учнями української гімназії, 25 арк.
6. Рівненський обласний краєзнавчий музей. – Інв. № 14288.
7. Антоніна Горохович // Літопис Волині. Науково-популярний збірник волинезнавства. – Вінніпег, 1982. – Ч. 13–14. – С. 133.
8. Боровський В. До історії українського пласту на Волині // Літопис Волині. Науково-популярний збірник волинезнавства. – Вінніпег, 1971–1972. – Ч. 10–11. – С. 31–41.
9. Візитів Ю. Пластовий рух на Волині в міжвоєнний період: Монографія [Текст] / Ю. М. Візитів. – Рівне: Волинські обереги, 2008. – 180 с.
10. Гуцуляк М. Про близьке далека. Рівненська українська гімназія 1923–1939 рр. [Текст] / Михайло Гуцуляк. – Ванкувер, 1976. – 299 с.
11. Д-р медицини Федір Тижук // Федір Тижук // Літопис Волині. Науково-популярний збірник волинезнавства. – Вінніпег, 1982. – Ч. 13–14. – С. 182–183.
12. Савчук Б. П. Волинська «Провіста» [Текст] / Б. П. Савчук. – Рівне: Видавнича фірма «Ліста», 1996. – 154 с. : іл.
13. Тижук Ф. Початки Пласту на Волині / Федір Тижук // Літопис Волині. Науково-популярний збірник волинезнавства. – Вінніпег, 1982. – Ч. 13–14. – С. 51–54.
14. Якимович Б. З. «Пласт», Український пластовий улад // Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2011. – Т. 8 : Па – Прик. – 2011. – С. 267 – 268.

УДК 271.222(438+477.8)"1926/1937":050(477)(091)

А. Сорокун

ПОЛЬСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА НА ВОЛИНІ У ВИСВІТЛЕННІ ПЕРІОДИЧНОГО ЖУРНАЛУ «УКРАЇНЬСЬКА НИВА» 1926–1936 РР.

Досліджується періодичний друкований орган «Українська Нива» у Православному аспекті. У статті наведені основні публікації часопису, пов'язані з функціонуванням Польської Православної Церкви на Волині та проведено системно-аналітичний аналіз матеріалу. Також, аналізуються публікації Петра Певногого – головного редактора видання.

Ключові слова: «Українська Нива», міжконфесійні відносини, Волинь.

It is being investigated the periodical edition «Ukrainska Niva» in Orthodox aspects. The article contains the main magazine publications related to functioning of Polish Orthodox church in Volyn region as well as system analytical analysis of material. Also it is being investigated the publications of main editor Petro Pevnyy.

Key words: «Ukrainska Niva», interconfession relations, Volyn.

У Відповідності до Ризького договору, 18 березня 1921 року, підписаного між Польщею та комуністичною Росією, Західна Волинь опинилася у складі Польської держави. У цьому ж році було утворене Волинське воєводство, яке займало 35 754 кв. км. Згідно з переписом населення, проведеним в 1921 році, загальна кількість населення становила 1 435 059. Основну частину склали православні, їх нараховувалось 1 066 842 осіб, що становило 77% від загальної кількості проживаючого на Волині населення. Католиків, римського обряду, нараховувалось 166 512 осіб або 11,58%. Третю за чисельністю групу складали іудеї, їх проживало у Волинському воєводстві 164 740 осіб або 11,46%. Протестантів було 36 695 (2,55%). І незначну чисельність становили греко-католики та представники інших віросповідань – 0,05%. [24, с. 32]. Як бачимо, основну частину населення Волині становила православна людність, а Волинська єпархія була найбільшою у складі Православної церкви в Польщі, так у 1925 році вона налічувала 760 парафій, що більше ніж взяті разом чотири сусідні, православні єпархії (Поліська єпархія 298 парафій, Віленська – 158, Гродненська – 130, Варшавсько-Хелмська – 65.) разом 651 парафія. [3, с. 8]. За національною складовою більшість становили українці 1 050 000 осіб [19, с. 46].

В такій ситуації у Волинському воєводстві, питання міжконфесійних відносин набувало особливої ваги і актуальності. Після проголошення Польської державності, статус Православної церкви залишався нерегульованим, а ні польська влада, яка в ті часи була заклопотана іншими, не менш важливими справами в державі, а ні саме православне духовенство і керівництво, яке ще не усвідомлювало свого подальшого буття без чіткого «попеченства» Москви, не могло «організувати релігійного життя» на Волині. Така ситуація Волинської єпархії не подобалася багатьом церковним настоятелям Волинського воєводства, які вбачали в такому адмініструванні прояв анархізму [15, с. 38]. Серед них і був другий вікарій Волинської Єпархії, єпископ Кременецький Діонісій (Валединський), який вже тоді проводив свої переговори з польською владою щодо своєї канонічної юрисдикції у воєводстві. [22, с. 1]. Врешті, уряд Польщі, декретом від 1 липня 1921 року, визнав за єпископом Кременецьким Діонісієм право канонічної юрисдикції в межах Волинської єпархії. В січні 1922 р. у Варшаві відбувся собор православних єпископів, метою якого було вирішення правового положення Православної церкви в Польщі та встановлення, так званого «конкордату» між Церквою і Урядом [3, с. 19]. Проте, Польський уряд мав свої плани стосовно Православної церкви в Польщі. Свою домінуючу позицію у відносинах держава – церква було викладено в адміністративному акті, що мав назву «Тимчасові правила про відношення Уряду Речі Посполитої до Православної церкви в Польщі» від 30 січня 1922 року. Згідно цих положень, Польський уряд лишив за собою право затверджувати, призначати та замінювати православне духовенство. [20, с. 36]. В ряді інших нормативних документів прийнятих протягом 1920–1930 рр., обумовлювався синодально-консисторіальний устрій, головним органом залишався синод у складі єпископів, на чолі з митрополитом. [14, с. 68].

Конфлікт між проросійськими силами і «руським» духовенством з одного боку та автокефальними, відцентровими силами з іншого боку, набув свого апогею 8 лютого 1923 року, вбивством митрополита Юрія (Ярошевича), архимандритом Смарагдем. На чолі церкви став новий митрополит Діонісій (Валединський), який залишив за собою Волинську кафедру, що й не дивно, адже Волинська єпархія, яка налічувала майже половину православного населення усієї Речі Посполитої, залишалася ключем до контролю всього православ'я в Польщі.

Православна церква в свідомості польської людності, інтерпретувалася як насильницький інструмент асиміляції Російської імперії, тому одразу з отриманням незалежності, польський уряд розпочав роботу над створенням автокефалії і розірвання будь яких стосунків з Російською Православною Церквою [23, с. 14]. Польський уряд в особі тодішнього міністра релігійних віросповідань та народної освіти С.Грабовського успішно провів переговори у справі автокефалії з Константинопольським патріархом Григорієм VII.

Актом, яким закріплювалася автокефальність Польської Православної Церкви був «Патріарший і Синадальний-Канонічний Томос Вселенського Царгородської Патріархії» від 13 листопада 1924 року. Урочисте проголошення автокефалії відбулося 17 вересня 1925 р. у митрополічному соборі св. «Марії Магдалини у Варшаві». [14, с. 201].

Концепція польської державної політики щодо Православної церкви в Польщі на початку 1920 років, формувалась під впливом правління націонал-демократів. Як пише німецький історик Ф. Гейер: «Націонал-демократія Романа Дмовського не визнавала існування української національності і знала лише одну ціль: колонізацію українських мас в мові, звичаях, конфесії». [25, с. 151]. Тому і не дивно що ключовою ознакою цього періоду у відносинах влада – православна церква, було невизначеність, асиміляція та підпорядкування усіх релігійних проявів державним інституціям.

У 1926 році, військові на чолі з Ю.Пілсудським здійснили переворот і взяли владу у «свої руки». Новий режим погодився підтримати національно-церковний рух в обмін на політичну співпрацю. Спільниками маршалка на Волині стали колишні військові та політичні союзники в боротьбі з більшовицькою Росією, емігранти колишнього війська УНР і Директорії, які пропагували ідею польсько-української співпраці, підтримували курс політики С.Петлюри та укладених умов Варшавського Договору у 1920 році між Польщею та Україною. Таким чином, в такій політичній ситуації вигравали усі сторони конфлікту. Польський уряд отримувал лібєральний до уряду регіон, без радикалізму і політичних загострень, сам маршал Пілсудський отримувал голоси підтримки у сенаті та сеймі за рахунок «східних кресів», а свідомо налаштоване українське населення отримувало поступки в процесах українізації суспільно-політичного життя. На думку російських вчених, істориків С.Раневського, А. Світіча, такою національною політикою польський уряд вирішив спочатку ліквідувати москвофільський дух і спершу його українізувати, а пізніше колонізувати [21, с. 8].

На чолі Волинського воєводства у 1928 році, став близький приятель Пілсудського та колишній член уряду Директорії Генрик Юзевський. Його програма значно відрізнялася від методів діяльності його попередників і мала характер та мету створити такі політичні умови на Волині, котрі б влаштували всі сторони «Волинського конфлікту», а саме проукраїнську національно налаштовану людність, польський уряд, і православне духовенство. Зокрема найголовнішим своїм завданням Волинський воєвода вбачав недопущення на теренах Волині тероризму і українського націоналізму, створивши так званий «Сокальський кордон» [16, с. 14].

Після травневого перевороту 1926 року на Волині утворилася провідна політична сила, яка відігравала ключову роль в політичному житті краю, а саме «Безпартійний Блок співпраці з урядом» та створена в 1931 році партія «Волинське Українське Об'єднання». Значну роль в діяльності цих політичних партій відіграв українській громадській діяч і журналіст, посол до Сейму 1930, 1935 років, член Української Репрезентаційної Групи (УРР.) у Сеймі, член Безпартійного Блоку (ББ), Українського Волинського Об'єднання (УВО) Певний Петро Герасимович, котрий був редактором і видавцем україномовного часопису «Українська Нива», що мав найвагомійший вплив у житті волинян з 1926 по 1936 рр.. Незважаючи на «угодовську політику», «Українська Нива» все ж була одним з небагатьох часописів Волині на сторінках якого відстоювались інтереси українського православ'я. Вже після закриття газети проф. І. Власовський так оцінив її: «Об'єктивно мушу ствердити, що майбутній історик українського церковного руху на Волині історію цього руху в десятиліття 1926-1936 рр., буде писати переважно по матеріалах «Української ниви», де яскраво проходить та історія зі всіма здобутками того руху і його змаганнями» [3, с. 130]. Дійсно, часопис вміщав матеріали поточного церковного життя краю, інформацію, що стосувалась боротьби за українське православ'я. Жодну подію в житті Церкви не оминули увагою і знаходили відповідну оцінку. Зокрема, редакція постійно інформувала громадськість про справу українізації богослужінь, про діяльність Луцького братства, створення та розвиток Товариства ім. Петра Могили у м. Луцьку та про інші події боротьби за українське православ'я на Волині.

Найактивніші автори і дописувачі «Української Ниви» були видатні і знані політичні діячі, журналісти, громадські діячі: П. Певний, П. Крижанівський, В. Чмелик, О. Ковалевський, В. Василенко, М. Книш, Б. Войцеховський, В. Дольний, В. Сахно, І. Островний, І. Яворський, І. Гаврилук, П. Кравчук, Д. Геродот, І. Білецький, М. Івченко, П.Карий, М.Тележинський та Т. Ловецький.

Загалом, з 1926 по 1936 рік вийшло накладом 516 примірників газети. Передова стаття (1926. – ч. 1/2) «Громадським шляхом» вийшла із підзаголовками: «Українська держава і дійсність», «Польська і українська демократії», «Майовий переворот», «Захист самоврядних, економічних, просвітних і церковних організацій», «Консолідація на засадах християнської моралі». В передовій статті до читачів, її автор і головний редактор часопису звертається з такими словами: «Українська Нива виходить як раз в цей історичний момент і прикладе усіх зусиль, щоб виявляли невідкладні потреби українського народу в Польщі, буде допомагати широким верствам українського народу впорядкувати своє внутрішнє життя, особливо в царіці самоврядування, школи і церкви...».[7, с.1-2].

Протягом десяти років тиражування, газета виконувала продекларовану програму, проводячи корекції деяких своїх поглядів у зв'язку з поточними моментами. Цьому слугували такі рубрики: «На церковні теми», «Літературне життя», «Українське шкільництво», «Останні вісті», «Українське життя», «Трибуна читача», «Господарське життя», «Життя Волині та Полісся», «Ріжні вісті» та інше. Крім того, чимало матеріалів не рубриковані. Найхарактерніші з них «Огляд преси» (1927. – Ч. 29), «Європа й Москва» (1927. – Ч. 31), «Розмова з професором Огієнком» (1927. – Ч. 41), «Наші за кордоном» (1927. – Ч. 50), «Історія українського правопису» (1927. – Ч. 51), «Комуністична Наталочка» (1927. Ч. 53), «Українське студентство за кордоном» (1927. – Ч.64,65), «На сторожі прав нації» (1927. – Ч.66), «Різдво Христове» (1928. – Ч.3/4), «На арену історії» (1928. – Ч. 14), «У православній церкві» (1930. – Ч. 31), «Шостий рік видання» (1931. – Ч. 1 /2), «Європа над безоднею» (1931. – Ч . 20), «Економічний стан на Волині в 1930 р.» (1931. – Ч. 1/2), «Прокляття на Мазепу» (1933. – Ч. 3), «Дещо про українську літературу на Радянщині» (1935. – Ч. 9), «Куди ведемо православну церкву на Волині» (1935. – Ч. 30), «Про шкільні справи Волині» (1936. – Ч. 6) та ін.

Місто Володимир, Володимирського повіту, на початку ХХ століття і впродовж усієї міжвоєнної історії, відігравало чи не ключове значення у релігійному житті Волинського Воєводства. По закінченні I світової війни у Володимирському повіті станом на 1919 рік діяло 126 православних парафій [5, с. 1]. Найвагоміша і найчисельніша серед них була парафія «Свято-Успенського Собору» у м. Володимирі, яка налічувала понад 1500 вірян і прихожан [1, с. 6]. Саме довкола цієї церкви розгорнулися ключові баталії релігійного характеру, які потрапили на сторінки часопису «Української Ниви».

«Боротьба за Український собор» з таким підзаголовком вийшла стаття, пов'язана з подіями довкола постанови «Святого Синоду» від 12 березня 1927 року, про передачу «Свято-Успенського Собору» в Володимирі, на прохання місцевого осередку РНО, під протекторат місцевої громади, для слов'янської відправи богослужіння. Віруючі українці, на парафіальному зібранні 20 березня 1927 року склали петицію наступного змісту: «Рішуче протестуємо проти самого виразу – «передачу собору», та ще й в особливо урочистій обстановці, начебто це мало бути торжеством православ'я над якимись іновірцями. Ми православна людність, сповідуємо православну віру наших пращів і не вважаємо ересю богослужіння мовою українською, тим більше, що це було дозволено постановою Святого Синоду з 3 вересня 1924 року». [12, с. 5].

Неминула увагою «Української Ниви» діяльність настоятеля «Свято-Успенського Собору», благочинного Володимирської кафедри, отця Георгія Боршикевича, котрий був призначений на ці посади в березні 1927 року. Настоятель за будь яку ціну намагався спинити наростаючі хвилі українізації церкви, за що неодноразово був критикований на сторінках видання. В статті під назвою «Слідство над пан. отцем Боршикевичем» П.Певний, пише про саботування священнослужителем літургії котра мала відбутися на українській мові [10, с. 4], та провадження русифікаторської політики в парафії [9, с.6]. Виборам церковного старости Свято-

Успенського Собору була присвячена замітка у травневому номері газети за 1929 рік, так право голосу мали ті прихожани котрі поспівалися у настоятеля, решта прихожан була недопущена до голосування. [1, с.6].

Ще однією вагомою особою, яка відіграла ключове місце у «Володимирських епопеях» і згадки про яких простежувалися на сторінках видання був Арсен Річинський – голова Українського церковного комітету, громадський діяч. Вже з перших дат заснування видання А. Річинський став активним дописувачем часопису. Його перша публікація, де характеризується стан справ у церкві, вийшла в світ під заголовком «Сучасний Український Церковний Рух» [13, с. 5].

Неминула увагою і його активна громадсько-релігійна діяльність. В статті «Української Ниви» за 8 квітня 1927 року розповідається про делегацію парафіян Володимирського собору на чолі А. Річинського і Я. Залуського, до міністра у справах освіти і віросповідання Добруцького [6, с.3]. Активна критика церковних справ, а також гострі висловлювання в сторону митрополита Діонісія, на Сесії Митрополітальної Ради в 1928 році, спонукало «церкву» вжити рішучих заходів по «умиротворенню» громадського діяча, як наслідок «Святий Синод Православної Церкви в Польщі», на засіданні 15 квітня 1929 проголосив анафему А. Річинському. Офіційна постанова про відлучення А. Річинського від церкви звучить наступним чином: «За ворожу та шкідливу для Православної Церкви в Польщі діяльність». [3, с. 60].

«Чому ми мовчимо», з таким заголовком вийшла стаття П.Певного на захист свого колеги. «Чому ми не захищаємо своїх побратимів, чому не пишемо скарги до духовенства з метою зняття анафем, чому не протестуємо проти цього свавілля церковного, ба навіть самі відрікаємося від тієї людини, яка була і є нашим соратником по боротьбі» – пише далі у статті автор. [11, с. 5].

Що стосується питання мови богослужіння, то воно неодноразово порушувалося на шпальтах часопису. Муки які має пережити священнослужитель, який після кількох десятків років, вірою і правдою служив церкві і тут раптово його примушують правити Службу Божу на Українській мові, описав Петро Крижанівський, в статті що має назву «Навколо Українізації Хресто-Воздвиженської церкви в Ковелі» за 23 листопада 1928 року. В ній розповідається, про події в Ковелі на урочистості престольного свята, яке було зіпсоване через настоятеля храму протоієрея Андрія Левицького, який відмовився на вимогу парафіян правити службу на українській мові. «Ні, не можу, не буду, піду на іншу парафію, якщо будете мене переконувати. Мої діди і прадіди правили на старослов'янській мові, а Ви хочете щоб я їх всіх зрадив, і горів у пеклі» – погрожував пан отець своїм вірним. [5, с. 3]. Така нечітка політика керівництва церкви призводила до наступних казусів, які описані в замітці під назвою «Село Секунь на Ковельщині, несвідомість чи збаламучення». В статті розповідається про отця Миколу Шумського, настоятеля місцевого храму. Два рази отець правив Службу Божу на українській мові, а потім знову перейшов на слов'янську, навіть тоді коли митрополит Діонісій оголосив свою архіпастирську відозву в справі «Богослужбової мови в церкві». Парафіяни чітко виступали проти служіння на старослов'янській мові, аргументуючи це тим, що ця мова є застаріла і її ніхто не розуміє, тоді отець в суперечці сказав наступне: «Дивно, що український народ не розуміє тепер слов'янської мови, але ж тридцять років тому він добре розумів цю мову» [18, с. 3].

Такі випадки зневаги до української мови непоодинокі. Про скандал навколо отця в селі Лопушно, Кременецького повіту, написала «Українська Нива» за 1 грудня 1928 року. До скандалу doprowadив один випадок, коли отець Лібацький виголосив промову, в якій українську мову назвав суржилом Турецьких і Татарських слів, після такого почутого вірні прихожани почали тупотіти і заглушати отця, після чого він сховався в олтарі [4, с. 4].

Апогеєм мовного протистояння, став судовий процес над хористом, церкви в с. Колодєньки, Рівненського повіту, Петром Колесником, який ніби то своєю вимовою і надмірною демонстрацією українського співу завадив богослужінню 18 вересня 1932 року [16, с. 4].

Окрім вираженої боротьби на захист «істинного» православ'я, священнослужителі не раз ставали осередком різного роду скандалів, пов'язаних із махінаціями та свавіллям по відношенню до своєї пастви. На шпальтах газети можна прочитати безліч заміток про те, як обурені селяни, на знак протесту проти духовної влади, або обурені нечесною діяльністю своїх отців, всім селом переходили на іншу віру. Так в статті, під назвою «Село Жабче, Луцького повіту» описується боротьба між православними та уніатами за єдину церкву в селі. А передумовою цьому протистоянню, був місцевий настоятель який недобросовісно поводився з парафіянами, скаржилися на нього парафіяни до консисторії, але нічого не вдалося змінити, тоді селяни всією громадою постановили перейти на «Східний обряд» і як доказ принесли ключі від церкви католицькому біскупові і цілком легально опинилися під владою нових «уніатів». [17, с. 4]

Таке брутальне відношення до своєї пастви священнослужителів було непоодиноким, тому все більше на шпальтах газети з'являються замітки про діяльність різного роду релігійних сект. У статті «Дещо про секти на Волині» зазначалося: «Від довгого часу борються православні українці в Польщі за відмосковлення своєї Церкви. Річ цілком зрозуміла. Однак мусимо ствердити, що Православна Церква не є в нас самотнім притулком москвофільства. Подібну рол відіграють у нас «уніати» зі своєю семінарією в Дубні, як і всякі секти. Вірування – то річ сумлінна. Ми стоїмо на становищі, що історично й традиційно український народ і Православна Церква це є одне ціле. Для нас різного роду секти є ворожі, проте оскільки певна частина приймає ці секти чи унію чи реформізм, то вони мусять достосовуватись до ідеологічних напрямів українського громадянства на Волині» - йдеться в статті за 15 листопада 1936 року. [8, с. 3].

Головною причиною стрімкого розповсюдження сектантського руху на Волині, на думку П. Певного було відсторонення церкви від громади, яка не прагнула враховувати їх національні інтереси, а також низький освітній і культурний рівень священнослужителів, які нездатні «йти в ногу з часом». Перший обов'язок священика бути на своєму місці, обізнаним, культурним, інтелігентним, вступати в товариства і братства, задля осучаснення, а не обмежуватись лише читанням «середньовічної преси». [8, с. 3].

Отже, основним завданням «Української ниви» як видавничого часопису поміркованого крила Українського політикуму на Волині в міжвоєнний період, було політична ідея співпраці України і Польщі. В релігійному питанні в тижневику відстоювалися питання українізації Церкви. Як вже зазначалося на сторінках «Української Ниви», висвітлювалися і зазначалися події пов'язані з Українською православною Церквою на Волині у світлі проблематики русифікації церкви, дерусифікації церкви і українізації церкви. Щоб більш детально проаналізувати інформацію що стосується Церкви на Волині, яка містилася на шпальтах газети, ми можемо виокремити її, поділити і систематизувати на такі підрозділи: питання Богослужіння і проповідей на українській мові; проблематика недобросовісних священнослужителів; призначення українських єпископів та священнослужителів на Волинську кафедру; церковно-громадські організації Волині; церковні з'їзди, собори; вибори до Сейму і Сенату; протестантські та сектантські рухи. та інше.

Джерела та література

1. Василенко В. На Володимирські теми.// Українська Нива.-1929р. – ч. 24.-25(197-198). – 15 червня. – С. 6.
2. Василенко В. Події у Володимирі.// Українська Нива.-1927р. – ч. 14(19). – 8 квітня. – С. 3.
3. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: в 4 т. - Т. 4 (2). – К.: Либідь, 1988. – 398 с.
4. Івченко М. Село Лопушно, Кременецького повіту.// Українська Нива.-1928р. – ч. 89(170). – 1 грудня. – С. 4.
5. Кравчук П. Навколо українізації Хресто-Воздвиженської церкви в Ковелі.//Українська Нива.-1928р.– ч. 85(170).– 23 листопада.– С. 3.
6. Крижанівський П. Волинська делегація. // Українська Нива.-1927р. – ч. 14(19). – 8 квітня. – С. 2.
7. Певний П. Громадським шляхом.//Українська Нива.-1926р. – ч. 1. – 1 листопада. – С. 1-2.
8. Певний П. Дещо про секти на Волині.// Українська Нива.-1936р. – ч.21. – 15 листопада.

9. Певний П. У Володимирському казані.// Українська Нива.-1928р. – ч. 89(170). – 4 грудня. – С. 5
10. Певний П. Слідство над пан. отцем Боришкевичем.// Українська Нива.-1928р. – ч. 89(170). – 8 грудня. – С. 4.
11. Певний П. Чому ми мовчимо.// Українська Нива.-1929р. – ч. 24-25(197-198). – 15 червня. – С. 5.
12. Річинський А. Боротьба за Український собор.// Українська Нива.-1927р. – ч. 22(26). – 25 березня. – С. 5.
13. Річинський А. Сучасний Український Церковний Рух.// Українська Нива.-1926р. – ч. 1/2. – 1 листопада. – С. 5
14. Стоколос Н.Г. Конфесійно-етнічні трансформації в Україні (XIX – перша половина XX ст.): монографія / Н.Г.Стоколос. – Рівне: РІС КСУ – ППФ «Ліста - М». - 2003. – 480с.
15. Стоколос Н.Г. Політика урядів міжвоєнної Польщі (1918-1939 рр) щодо православної церкви й українців// УІЖ. – 2005. № 5.
16. Тележинський М. За Українську вимову в богослужінні. Процес Петра Колесника – селянина с. Колоденьки, Рівненського повіту.// Українська Нива.-1933р. – ч.18-19.(379-380). – 21 травня. – С. 4.
17. Чмелик В. Село Жабче, Луцького повіту.// Українська Нива.-1928р. – ч. 17(36). – 28 листопада. – С. 4.
18. Чмелик В. Село Секунь на Ковельщині. Несвідомість чи збалансування?// Українська Нива.-1928р. – ч. 89(170). – 4 грудня. – С. 5.
19. Шиманович. І. Західна Україна. Територія і Населення. Статистична Розвідка. Львів 1926. – 252 с.
20. Правове положення Святої Автокефальної Православної Церкви в Польше. Доклад на I-му Поместному Собору Православної Церкви в Польше – Варшава 1931. с – 77 с.
21. Свитич А. Православная церковь в Польше и ее автокефалия // Пра- вославная Церковь на Украине и в Польше в XX столетии 1917 – 1950 гг. Сборник / А. Свитич. – М., 1997. – С. 87–290.
22. Archiwóm Akt Nowych w Warszawie, MWR i OP, sygn.1023, k.21. Pismo Episkopa Krzemienieckiego do Zarządu Okręgu Wołyńskiego.19.III.1921.
23. Kolbuk Witold. Cerkiew prawosławna w Polsce międzywojennej. Warszawa 1989r. – 254 s.
24. Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku Województwo Wołyńskie. – Warszawa : Nakładem Głównego urzędu statystycznego, 1926. – Т. XXIII. – 208 s.
25. Heyer Fridrich. Die Orthodoxe Kirche in der Ukraine von 1917 bis 1945. Koeln. 1953. – 324 s.
26. Józewski H. Opowieść o istnieniu. T.2. Cz.4. – «Wołyń». – BUW,DR , № акс.3189.

УДК 94(477)

А. Жив'юк

«КУРКУЛІ» ТА «ІНДУСИ» ПРОТИ КОЛГОСПІВ: ЗАВЕРШЕННЯ СУЦІЛЬНОЇ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ НА РІВНЕНЩИНІ

У статті розглядається суцільна колективізація і зселення хуторів на Рівненщині як інструмент примусової радянської західних областей Української РСР.

Ключові слова: Західна Україна, Рівненщина, радянська, колективізація, хутори, компартноменклатура, «куркуль», «індус» (селянин-одноосібник).

In the article the continuous collectivization and settlement farms in Rivne region regarded as an instrument of forced Sovietization western regions of the Ukrainian SSR.

Key words: Western Ukraine, Rivne region, Sovietization, collectivization, comparty leadership, «kulak», «indus» (individual farmer).

Процес повоєнної радянської західних областей УРСР, який передбачав придушення тут національно-визвольного руху, запровадження радянської владної вертикалі, створення індустріальної бази, реалізацію соціальних проектів – україномовної освіти і безкоштовної медицини, колективізацію на селі – не був уловні зреалізований у рамках четвертої «відбудовної» п'ятирічки. Головна проблема для компартійної влади полягала в тому, що на кінець 1940-х рр. лише частково колективізоване західноукраїнське село залишалось, у значній мірі, поза впливом комуністичної системи, продовжуючи слугувати базою для все ще численного націоналістичного підпілля.

Феноменом збройного опору комуністичній системі, зокрема на Волині й Поліссі, який та не могла достатньо контролювати з огляду на його історико-географічну природу, були хутори. Ще на початку ХХ ст. аграрні перетворення царського уряду одержали найкращий результат на Волині, котру П. Століпін вважав для себе своєрідним експериментальним «полігоном». Йдеться про хуторизацію Волинської губернії, яку царизм хотів зробити зразковим краєм відрубної системи [10, с.65-69].

У 1900-х-1910-х рр. Волинь пережила процес «суцільної хуторизації», здійсненої царською владою, а наприкінці 1940-х – на початку 1950-х рр. – процес суцільної ліквідації хуторів, здійсненої радянською владою. Змінились державно-політичні режими й пріоритети їх діяльності, незмінним залишилось одне – використання історичного регіону як полігону для здійснення соціальних експериментів. Зумовлено це було тим, що волинсько-поліський регіон мав специфіку історичного розвитку та природно-географічного чинника. На початку ХХ ст. зіграла свою роль значна заводненість регіону – хутори могли утворюватися при розверстуванні й розподілі землі здебільшого там, де була близькість до води. Умови поліської зони в цьому відношенні сприяли розселенню цілих сільських громад. У середині ХХ ст. на перший план вийшла велика залісненість Волині-Полісся. Повстанські формування чисельністю декілька сот і навіть тисяч людей могли впродовж тривалого часу базуватись у лісових масивах, залишаючись недосяжними чи то для німецької, чи то для радянської влади. Тому для їх ліквідації необхідний був комплекс заходів, не лише силових, а й ідеологічних, економічних (створення колгоспів), соціальних (зселення хуторів) і навіть природничих (вирубка лісів, меліорація).

З 1947 р. основний фронт протистояння радянської влади і націоналістичного підпілля за домінування в західноукраїнському селі проліг навколо колективізації. Постанова політбюро ЦК КП(б)У «Про поліпшення масово-політичної роботи, подальший розвиток колгоспного будівництва і ліквідацію залишків банд українсько-німецьких націоналістів у західних областях УРСР» від 1 червня 1948 р. безпосереднім чином пов'язувала «зміцнення морально-політичної єдності бідняцько-середняцьких мас селянства західних областей» і утворення колгоспів з «підривою бази залишків українсько-німецьких націоналістів та їх підпілля» [8, с. 325].

У випадку відмови з боку селян-«індусів» вступати до колгоспу («індусами» зневажливо називали селян-одноосібників), вони, як «куркулі, підкуркульники і вороги радянської влади», підлягали ув'язненню, а їх сім'ї – виселенню у віддалені райони СРСР. Виступаючи на другій облпартконференції в 1948 р. прокурор Рівненської області І. Комолов визнав, що в 1947 р. були допущені порушення радянської законності «в частині викривлення класової лінії: значна частина селян-середняків була зарахована до групи куркулів» [1, арк.66].

З куркульством боролись як економічними, так і репресивними методами. У червні 1947 р. Рада Міністрів УРСР ухвалила постанову «Про порядок заготівлі сільськогосподарської продукції в куркульських господарствах Львівської, Станіславської, Дрогобицької, Тернопільської, Рівненської, Волинської і Чернівецької областей», відповідно до якої збільшувались на 50% норми поставок сільськогосподарської продукції, а термін її здачі зменшувався. 23 серпня 1947 р. Рада Міністрів УРСР затвердила постанову «Про оподаткування сільських господарств західних областей УРСР», згідно з якою на господарства з прибутком 10 тис.